

„PRZYSZŁOŚĆ LUDZKOŚCI
IDZIE PRZEZ RODZINĘ”

„PRZYSZŁOŚĆ LUDZKOŚCI IDZIE PRZEZ RODZINĘ”

pod redakcją
Marii Rys

Instytut Papieża Jana Pawła II
Warszawa 2013

Redaktor naczelny
ks. dr Zdzisław Struzik

Redakcja naukowa
prof. UKSW dr hab. Maria Ryś

Recenzenci
ks. prof. dr hab. Roman Bartnicki
ks. prof. UKSW dr hab. Jan Bielecki

Opracowanie redakcyjne
Marzena Zielonka

Skład
Anna Nolbert

Projekt okładki
Dominika Kotlińska

Na okładce *A Quiet Moment*, Thimony'ego P. Schmalza

Tłumaczenie streszczeń na język angielski
Andrzej Klimczyk

Copyright by Instytut Papieża Jana Pawła II
Warszawa 2013

ISBN 978-83-61250-69-2
ISSN 2080-0096

Instytut Papieża Jana Pawła II
ul. Księdza Prymasa Augusta Hlonda 1
02-972 Warszawa
tel. 22 213 11 90, fax 22 213 11 92
www.ipjp2.pl, instytut@ipjp2.pl

W hołdzie Janowi Pawłowi II

SPIS TREŚCI

Słowo wstępne	11
CZĘŚĆ I	
ZNACZENIE MIŁOŚCI, MAŁŻEŃSTWA I RODZINY	17
dr n. med. Wanda Póltawska <i>Koncepcja pięknej miłości Jana Pawła II</i>	19
dr hab. Mieczysław Guzewicz <i>Znaczenie małżeństwa dla rodziny</i>	29
Anna Ewa Gajosz-Burzyńska, Tadeusz Burzyński <i>Wychowanie do miłości w nauczaniu Jana Pawła II</i>	39
dr hab. Witold Starnawski <i>Jan Paweł II wciąż nieodkryty</i>	59
bp Wiesław Lechowicz <i>Rodzina szkołą wiary – Kościołem domowym</i>	71
bp Tadeusz Bronakowski <i>Znaczenie rodziny w wychowaniu do trzeźwości</i>	79
dr Włodzimierz Petryk <i>Rodzina fundamentem społeczeństwa</i>	89
CZĘŚĆ II	
MOŻLIWOŚCI WSPIERANIA MIŁOŚCI, MAŁŻEŃSTWA I RODZINY	107
A) W WYCHOWANIU	
prof. dr hab. Katarzyna Olbrycht <i>Wychowanie w rodzinie – wychowaniem do wartości „domu”</i>	109

prof. KUL dr hab. Urszula Dudziak
Budowane więzi małżeńskiej 123

mgr Paweł Król
Jak rozmawiać z dziećmi o seksualności? 137

ks. dr Zdzisław Struzik
*Wartości przekazywane i praktykowane przez osoby starsze
w rodzinie* 143

B) W KWESTIACH BIOETYCZNYCH I PRAWNYCH

ks. dr hab. Stanisław Biały
Problemy bioetyczne a rodzina 161

prof. dr hab. Wanda Stojanowska
Rodzina w polskim ustawodawstwie 173

CZĘŚĆ III WOBEC ZAGROŻEŃ 189

ks. dr Władysław Szewczyk
Działania Kościoła w Polsce dla małżeństw i rodzin 191

mgr Anna Elżbieta Zygm
*Globalizacja zachodniej rewolucji kulturowej
u podstaw nowej etyki światowej* 197

ks. dr Krystian Gawron
Wojna o kształt rodziny we Francji 207

dr Julia Gorbaniuk
Rodzina migracyjna – sytuacją kryzysogenną dla dziecka 219

dr Grzegorz Kopacz
Zaburzenia psychiczne jako przyczyna lub skutek braku miłości 245

CZEŚĆ IV	
PRZYKŁADY PODEJMOWANYCH DZIAŁAŃ NA RZECZ	
WSPIERANIA MAŁŻEŃSTW I RODZIN – W POLSCE I POZA	
JEJ GRANICAMI	249
o. Oskar Józef Puskiewicz OFM	
<i>Dziecięca Krucjata Niepokalanej szansą uchronienia rodzin</i>	
<i>przed współczesnymi zagrożeniami</i>	251
Mirosława Pakur	
<i>Działalność Wspólnoty Trudnych Małżeństw „Sychar”</i>	
<i>na rzecz rodzin</i>	267
mgr Roman Kordonskyy	
<i>Działalność Stowarzyszenia Pomocy Rodzinie „Droga”</i>	
<i>w Białymstoku</i>	273
ks. dr hab. Paweł Landwójtowicz	
<i>Poradnictwo rodzin doświadczających rozłąki migracyjnej</i>	
<i>w perspektywie antropologicznej</i>	287
ks. dr Józef Młyński	
<i>Potrzeba studiowania „Nauki o Rodzinie” na emigracji</i>	303
Irena i Jerzy Grzybowski	
<i>Budowanie godności małżeństwa.</i>	
<i>Spotkania Małżeńskie od Syberii po Pensylwanię</i>	323
mgr Sabina Suchecka	
<i>Pomoc rodzinie emigracyjnej na przykładzie Niemiec</i>	339
ks. dr Henryk Bolczyk	
<i>Troska o rodzinę w Carlsbergu w „Marianum”</i>	351
mgr Roman Kordonskyy	
<i>Działania na rzecz rodzin na Ukrainie</i>	359
Noty a autorach	373

ks. dr Zdzisław Struzik

WARTOŚCI PRZEKAZYWANE I PRAKTYKOWANE PRZEZ OSOBY STARSZE W RODZINIE

WPROWADZENIE

Życie ludzkie jest procesem biologicznym, psychologicznym i duchowym. W wymiarze materialnym oraz duchowym rozgrywa się *dramat* człowieka od poczęcia do naturalnej śmierci.

Doświadczenie życia duchowego wskazuje na odmienny sposób dochodzenia do dojrzałości „wieku” duszy. Dusza nie starzeje się, a raczej dojrzewa, nieustannie poszerza zakres swojej wiedzy, wartości, doświadczenia.

Można mówić o różnicy zachodzącej pomiędzy ciałem i duchem, z założeniem, że duch ożywiający ciało nieustannie akceptuje dany stan ciała w każdym etapie jego istnienia.

Wzajemna akceptacja ciała i duszy świadczy o jedności i godności osoby, która realizuje się, trwa, żyje, spełnia się poprzez własne czyny¹.

Celem powyższych rozważań jest ukazanie wartości, jakie może przekazywać osoba starsza w rodzinie. Wobec współczesnych zagrożeń powstających na tle filozofii postmodernistycznej², należy upowszechnić tezę o godności człowieka w całym wymiarze czasowym jego życia. Kierunki myślenia i działania, nawet w formie dyskusji parlamentarnych, są niebezpieczną drogą prowadzącą do *cywilizacji śmierci*³, co oznacza uprzedmiotowienie człowieka i postawienie go na

¹ Jan Paweł II (Karol Wojtyła), *Persona e atto*, Roma 1999, s. 188-189.

² Filozofia postmodernizmu podaje w wątpliwość wszelkie systemy wartości oraz kanony kulturowe. Zachęca do odrzucenia struktur i wzorców społecznych. Prawda jest raczej wytwarzana niż odkrywana. Dominuje upadek autorytetów oraz relatywizm wartości. Zob. K. Wilkoszewska, *Wariacje na postmodernizm*, Kraków 2008.

³ Jan Paweł II wprowadził termin *cywilizacja śmierci*; skonfrontował go z określeniem Pawła VI – *cywilizacja miłości*. Pojęcie *cywilizacja śmierci* odzwierciedla stosunek ludzi do życia –

poziomie rzeczy, którą po zużyciu można wyrzucić, zniszczyć i zapomnieć o niej. Ekonomiczne spojrzenie na człowieka – co on może dać społeczności i na ile jest jej przydatny w starszym wieku – wiąże się z niebezpieczeństwem eutanazji. Odmieranie ludziom życia ma rzekomo rozwiązywać problemy populacyjne, gospodarcze, emerytalne, kwestie związane z nieuleczalnymi chorobami, cierpieniem.

Konieczne jest uświadamianie całego społeczeństwa o wartościach, które wnoszą osoby starsze. Seniorzy w rodzinie są bardzo ważni. Każdy członek rodziny ma do zrealizowania nieustanny dialog z osobami starszymi, dialog życia, dialog duchowy z uwzględnieniem radości bycia razem i wzajemnego służenia sobie.

2. PŁASZCZYZNY WSPÓŁPRACY Z OSOBAMI STARSZYMI

Człowiek, jako istota społeczna⁴, nieustannie realizuje się i działa w różnych grupach społecznych. Realizuje się stosownie do swojego wieku, wykształcenia, zdolności i możliwości fizycznych. Ułomności fizyczne starszego wieku nie powinny wpływać na jakość służby, którą można określić jako nieustanny dar⁵ z siebie dla innych.

bardziej lub mniej świadome odrzucenie Boga, odejście od wartości rodziny, brak szacunku do życia w wymiarach moralnych, społecznych, ekonomicznych, aprobata dla relatywizmu moralnego, propagowanie utylitaryzmu i hedonizmu. Nauczanie Ojca Świętego wielokrotnie naznaczone było troską, aby zapobiec efektom *cywilizacji śmierci*. Zjawiska z tym związane Jan Paweł II wymienił przede wszystkim w encyklikach *Veritatis splendor* i *Evangelium vitae*. „Kto poddaje się oddziaływaniu tej atmosfery, łatwo może znaleźć się w zamkniętym kole, które wciąga go niczym straszliwy wir: *tracąc wrażliwość na Boga, traci się także wrażliwość na człowieka*, na jego godność i życie; z drugiej strony [...] prowadzi stopniowo do swoistego osłabienia zdolności odczuwania ożywczej i zbawczej obecności Boga”. Jan Paweł II, Encyklika *Evangelium vitae* (Rzym, 25 III 1995), 21.

⁴ Istota społeczna – określenie człowieka jako społecznego indywiduum, ukształtowanego przez społeczeństwo w procesie socjalizacji. W społeczeństwie realizuje swoje podstawowe potrzeby m.in. bezpieczeństwa, przynależności, szacunku, samorealizacji i rozwoju. Dzięki interakcjom społecznym (wzajemnym oddziaływaniu na siebie jednostek społecznych, najczęściej przy użyciu języka i innych kodów kulturowych) kształtuje się osobowość i tożsamość jednostki.

⁵ W nauczaniu Jana Pawła II pojęcie daru stosowane jest bardzo często do relacji miłości w małżeństwie i rodzinie. Miłość to nie tyle zaspokojenie własnych pragnień, ale pragnienie dobra umiłowanej osoby – właśnie bezinteresowny dar z siebie. Kategoria miłości wiąże się z niezasłużonym darem, jaki człowiek otrzymał od Stwórcy, z zadaniem dzielenia się tym darem z innymi. Zob. Jan Paweł II, Encyklika *Veritatis splendor* (6 VIII 1993), 13.

2.1. WZAJEMNA AKCEPTACJA I WSPÓŁPRACA W RAMACH POKOLEŃ

Pierwszym krokiem do wzajemnej akceptacji i współpracy jest poznanie siebie nawzajem. W rodzinie mamy do czynienia z wieloma relacjami osobowymi wynikającymi z zależności pokrewieństwa i powinowactwa.

W takiej społeczności każdy człowiek zna swoje pochodzenie, historię rodziny, dostrzega i rozumie, w jaki sposób znalazł się na świecie, potrafi zaakceptować siebie i innych, przechodzi proces uspołeczniania, staje się osobą, członkiem rodziny, narodu, państwa, kontynentu czy nawet świata. W przyszłości może lepiej zrozumieć swoje położenie we wszechświecie, ponieważ wywodzi się z konkretnej rodziny.

Pokolenia ludzkie z natury swojej są przeznaczone do współpracy. Naturalnym obowiązkiem człowieka jest przekazywanie formacji z jednego pokolenia – starszego, na drugie – młodsze. Obowiązek ten wynika z natury ludzkiej i zostaje rozpoznany przez społeczeństwo oraz jest wypełniany sukcesywnie, stosownie do etapu rozwoju człowieka. Na przestrzeni tysięcy lat kształtowania się różnych kultur i przekazywania ich następującym pokoleniom, można zaobserwować tendencje do odkrywania naturalnych wartości potrzebnych do ciągłości życia, poczucia bezpieczeństwa i możliwości rozwoju. Odkrywane w ten sposób wartości: wolność, sprawiedliwość, pokój, solidarność, bezpieczeństwo powoli, ale systematycznie wpływają na umacnianie się określonych społeczności. Człowiek na przestrzeni lat starał się budować zorganizowane struktury rodzinne, plemienne i narodowe. Niektórym społecznościom udało się stworzyć naród charakteryzujący się jednym językiem, jedną historią, religią i świadomością wspólnoty. Spojrzenie na historię świata i ludzkości pozwala zyskać przeświadczenie, że u podstaw antropologicznych człowieka leży umiejętność odkrywania wartości oraz zdolność kierowania się nimi⁶.

Współpraca międzypokoleniowa następuje poprzez związki krwi, w prawie kanonicznym mówi się o stopniu pokrewieństwa⁷ w liniach prostych i liniach bocznych. Związki krwi są najsilniejszymi powiązaniem międzypokoleniowymi, każdy widzi w nich swoich poprzedników, a także spodziewa się następców. Często w społeczeństwach kierowano się zasadami nepotyzmu, zdobywano władzę i kształtowano zależności polityczne

⁶ Z. Struzik, *Program wychowawczy oparty na wartościach według nauczania Jana Pawła II*, Warszawa 2007, s. 9.

⁷ KPK, kan. 108- 110.

głównie dla dobra spokrewnionej grupy społecznej⁸. Nawet państwa o charakterze demokratycznym, po wygranych wyborach przeprowadzonych z udziałem całego społeczeństwa, mają tendencje do utrzymywania elity władzy na zasadach pokrewieństwa i powinowactwa.

2.2. WYMIANA POKOLENIOWA W ŻYCIU SPOŁECZNYM

Wymiana pokoleń dokonuje się w sposób naturalny i nieunikniony z uwagi na cechy dziedziczenia określonego gatunku, do którego przynależy człowiek. Przeciętna długość życia kształtuje się w granicach 70–80 lat, jest ustawicznie przedłużana wraz z postępem medycyny, a także wraz z postępem wiedzy na temat właściwego żywienia i nieustannego udziału w aktywności sportowej ściśle dostosowanej do wieku.

Chęć nieustannego przedłużania życia wiąże się z instynktem samozachowawczym, który chroni każdą jednostkę przed utratą życia i jest najważniejszą, podstawową wartością. W pewnym sensie instynkt przetrwania przechodzi na związki społeczne człowieka: dana grupa społeczna, klan rodzinny, pragnie „przedłużyć życie”, dąży do zapewnienia swojemu potomstwu najlepszych warunków egzystencji.

Wymiana pokoleniowa w szczególności ujawnia się poprzez przekazywanie z pokolenia na pokolenie osiągnięć w dziedzinie nauki i postępu technicznego. Każde nowe pokolenie korzysta z dobrodziejstwa poprzedniego, przejmuje stan wiedzy i umiejętności. Poprzez procesy wychowawcze i edukacyjne społeczność rozwija się i uczestniczy w nieustannym postępie. Najpierw zdobycze naukowe ograniczają się do danej jednostki badawczej, następnie przechodzą wdrożenia i weryfikację, i stają się udziałem całej społeczności ludzkiej na zasadzie porozumień międzynarodowych. Wiedza kupiona czy zdobyta w sposób nielegalny, służy do wyrównywania różnic potencjału politycznego i gospodarczego. Często zdarza się, że państwa lepiej rozwinięte pomagają państwom zapóźnionym w szybszym dochodzeniu do danego poziomu życia⁹.

⁸ Obecnie mamy do czynienia z wieloma państwami opartymi na spokrewnionych z sobą grupach klanowych. Do takich państw należą: Korea Północna, Wenezuela, Kuba, Pakistan, Irak, Zjednoczone Emiraty Arabskie, Japonia. W poprzednich dekadach do takich państw należała Libia, z przywódcą Kadafim na czele.

⁹ Współpraca międzynarodowa powinna dążyć do dobra wspólnego całej rodziny ludzkiej. Przede wszystkim sprowadza się ona do utrzymania pokoju międzynarodowego oraz do rozwoju cywilizacyjnego poszczególnych państw dla większej korzyści wspólnoty

2.3. WYMIANA POKOLENIOWA W ZAKRESIE OWOCÓW PRACY LUDZKIEJ

Obok związków krwi i pochodzenia niewątpliwym elementem łączącym starsze pokolenie z młodszym są owoce pracy ludzkiej. Stan materialny rodziny, zdobyty poprzez lata pracy, przechodzi drogą dziedziczenia na młodsze pokolenie. Dziedziczy się warsztaty pracy, mieszkania i domy, środki pieniężne zdeponowane w bankach lub zgromadzone w przedmiotach o dużej wartości. W wymiarze państwowym starsze pokolenie przekazuje sukcesywnie całe bogactwo zawarte w industrializacji¹⁰, w kulturze pracy i sposobach pomnażania dóbr materialnych i duchowych.

Praca ludzka, jej organizacja i efektywność, ustawicznie się zmieniają wraz z postępem wiedzy i technik wytwarzania. Rozwijają się także sposoby dystrybucji dóbr, które mają być dostarczane do indywidualnego i zbiorowego odbiorcy. Można mówić o wyścigu pracy, a także o rywalizacji na zasadach ekonomii. Związki pochodzeniowe danej społeczności także mają dominujący wpływ; skierowane są na działanie dostarczania swoim najbliższym produktów pracy ludzkiej, najlepszych i technicznie najbardziej przetworzonych.

2.4. ROZWÓJ KULTURALNY, SPOŁECZNY I MATERIALNY W PROCESIE WYMIANY POKOLEŃ

W procesie wymiany pokoleń młodsze pokolenie otrzymuje od starszego dotychczasowy stan kultury¹¹ opartej na związkach społecznych w ra-

narodów. Według Jana Pawła II (*Orędzie na Światowy Dzień Pokoju*, 1 I 1981, 10) dla osiągnięcia tego celu należy stworzyć i wzmocnić klimat wzajemnego zaufania poprzez wychowanie do pokoju. Pokój, bowiem należy poznać, potem uznać, a następnie dopiero go pragnąć i kochać (Paweł VI, *Orędzie na Dzień Pokoju*, 31 XII 1969). Wśród licznych organizacji międzynarodowych można wymienić: FAO (Organizacja do Spraw Wyżywienia i Rolnictwa), MOP (Międzynarodowa Organizacja Pracy), UNESCO (Organizacja do Spraw Oświaty Kultury i Nauki), WHO (Światowa Organizacja Zdrowia), WTO (Światowa Organizacja Handlu), MFW (Międzynarodowy Fundusz Walutowy), UNIDO (Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Rozwoju Przemysłowego).

¹⁰ Industrializacja – (łac. *industrialis*, „przemysłowy”), uprzemysłowienie, proces polegający na szybszym rozwoju przemysłu od innych działów gospodarki narodowej, takich jak rolnictwo i usługi. Przejawia się przez wzrost produkcji przemysłowej i udziału przemysłu w wytwarzaniu produktu krajowego brutto oraz odsetka pracowników zatrudnionych w przemyśle w ogólnej liczbie zatrudnionych. Przyspiesza proces urbanizacji.

¹¹ Edward Tylor (1832–1917) definiuje kulturę jako złożoną całość obejmującą wiedzę, wierzenia, sztukę, prawo, moralność, obyczaje i wszystkie inne zdolności i nawyki zdobyte

mach danego języka, historii, dziedzictwa narodowego (materialnego i duchowego), a także otrzymuje wskazówki na dalszy rozwój i postęp. Rozwój kultury dokonuje się w procesie wzajemnego poszanowania i akceptacji, wzajemnej pomocy między pokoleniami. Należy zwrócić szczególną uwagę na postęp w zakresie wychowania i kształcenia. Rodzice i dziadkowie przekazują dzieciom normy i zasady wspólnego życia, współpracy, wzajemnej akceptacji i wspólnego realizowania zadań koniecznych we wspólnotach (wspólnota rodzinna, pokoleniowa, mieszkaniowa, miejska i wiejska, wspólnota narodu i państwa). Jakikolwiek naruszenie tych wspólnot prowadzi do zaburzeń życia społecznego, grozi zerwaniem powiązań i zależności, może prowadzić do degeneracji społecznej.

3. NAUCZANIE JANA PAWŁA II

Jan Paweł II w swoim nauczaniu, tak słowem, jak i przykładem, ukazał niepowtarzalność i wyjątkowość każdej istoty ludzkiej, wielokrotnie zwracał się do osób w podeszłym wieku. W jednej z adhortacji stwierdził, iż osoby starsze nie mogą być wykluczone ze społeczności rodziny. Wchodzą w krąg komunii osób, która obok obecności małżonków i dzieci formuje się także poprzez doświadczenie cierpienia, niemocy, ograniczenia, pokonywania trudności fizycznych czy umysłowych, jakie mogą dotyczyć osoby starsze¹².

3.1. KOMUNIA OSÓB

Komunia osób opiera się na zasadach pochodzenia, współpracy, współistnienia w danym czasie życia, a także na zasadzie wspólnie uznawanych norm i zasad, czyli na życiu zgodnym z danym kodeksem moralnym, w szczególności zgodnym z wyznawaną wiarą. Reakcja na wykluczanie osoby starszej z rodziny, społeczności narodowej czy państwowej, musi prowadzić do zrozumienia zasad życia, jego wartości i praw przysługujących każdemu czło-

przez człowieka jako członka społeczeństwa. Definicja ta stała się niemal klasyczną i powszechnie stosowaną. Antonina Kłoskowska (1919–2001) definiuje kulturę jako względnie zintegrowaną całość, obejmującą zachowania ludzi przebiegające według wspólnych dla zbiorowości społecznej wzorów wykształconych i przyswojonych w toku interakcji oraz zawierających wytwory takich zachowań. Zob. A. Kłoskowska, *Kultura masowa. Krytyka i obrona*, wyd. 4, Warszawa 2011.

¹² Jan Paweł II, Adhortacja apostołska *Familiaris consortio* (Rzym, 22 XI 1981), 21. Dalej cyt.: FC.

wiekowi, który na ten świat przychodzi. Obrona osoby starszej dokonuje się na wielu płaszczyznach społecznych, religijnych, gospodarczych, a szczególnie w uznawaniu i praktykowaniu zasad humanitaryzmu polegającego na solidarności pokoleniowej i poczuciu wzajemnej wdzięczności.

Formowanie się człowieka poprzez jego czyny realizuje się na tle rodziny, rodzina widzi go, obserwuje, wczuwa się w jego stany emocjonalne, przeżywa jego „cierpienia”, „trudności fizyczne”, uczestniczy w procesie starzenia się, a także odchodzenia z tego świata. Poprzez działania osoby (czyny wewnętrzne i zewnętrzne) następuje ustawiczny dialog i wzajemne ubogacanie się. Ludzie żyją z sobą, a nie obok siebie, żyją i działają dla siebie w relacji osób, nikt nie jest sprowadzany do poziomu przedmiotu. Nie należy uprzedmiotawiać człowieka w zależności od jego przydatności lub uciążliwości ekonomicznej.

3.2. TRUDNOŚCI PSYCHICZNE I FIZYCZNE STARSZEGO CZŁOWIEKA

Trudności fizyczne i psychiczne człowieka starszego są wpisane w biologiczną naturę. Zapis genetyczny steruje procesami starzenia się organizmu już od 16-18 roku życia. Jednak ten proces jest na tyle długi, że pozwala człowiekowi realizować się osobowo. Realizacja osoby nie dokonuje się tylko poprzez procesy starzenia się, różnice osobowościowe ludzi wskazują na indywidualny proces. Można być dojrzałym osobowo mając kilka lat, można jednak okazywać wielką niedojrzałość w zaawansowanym wieku (np. uzależnienia od narkotyków i alkoholu).

3.3. RÓŻNE SPOSOBY ADAPTACJI OSOBY STARSZEJ

„Posłannictwo świadka przeszłości i inspiratora mądrości dla młodych i dla przyszłości”¹³ jest programem działania przynależącym do wieku dojrzałego. Człowiek dojrzały pamięta wydarzenia z przeszłości, tak indywidualne, jak i społeczne o różnym zakresie oddziaływania. Często był świadkiem wielkich i tragicznych wydarzeń z przeszłości (wojny, rewolucji, plagi nieurodzaju, kryzysu gospodarczego i finansowego). Tego typu doświadczenia świadczą o ich dużej zależności od stosunków społecznych, politycznych i gospodarczych.

Doświadczony człowiek może ostrzegać młode pokolenia, może wskazywać na przyczyny kryzysów, a także ukazywać sposoby ich unikania. Dzięki

¹³ Tamże, 27.

doświadczeniu cierpienia związanego z życiem społecznym potrafi wskazać skutki błędnych decyzji i zatrzymać ich kontynuację. W wielu cywilizacjach pierwotnych istniał zwyczaj odwoływania się do rady starszych, grona osób doświadczonych, którym udało się przeżyć dzięki tzw. mądrości życia.

Towarzystwo osób starszych wpływa na poczucie bezpieczeństwa młodego pokolenia, ukazuje perspektywę długiego życia, a także wskazuje na osiągnięcia życiowe, niekiedy bardzo wielkie i inspirujące do naśladowania.

Duże znaczenie dla młodego pokolenia mają odziedziczone wartości duchowe. Kiedyś były one zapisywane w formie przysłów, opowiadań, legend. Poszukiwanie prawdy w tych przekazach jest zadaniem dla każdego pokolenia, prawda o tzw. zasadach życia i ich prawach może być stosowana obecnie i w przyszłości.

Należy także dowartościować wypracowane i przekazywane przez starsze pokolenia metody wychowawcze i edukacyjne. Szczególnie w wymiarze wychowawczym realizuje się dar jednego pokolenia dla drugiego¹⁴. Każda cywilizacja wymaga procesu wychowawczego¹⁵, ponieważ człowiek rodzi się jako dziecko i z tej racji przysługuje mu prawo do wychowania i kształcenia się na poziomie przynajmniej równym, co do treści i co do formy, z pokoleniem starszym.

3.4. STARSI STANOWIĄ DUCHOWE BOGACTWO RODZINY

Starsi stanowią duchowe bogactwo rodziny, ponieważ wprowadzają do nowego pokolenia wartości moralne w formie dojrzałej i wypraktykowanej. Osoby starsze już swoją obecnością ukazują to, co w życiu jest prawdziwe, sprawiedliwe, piękne, wartościowe. Swoimi przeżyciami duchowymi wskazują na miłość¹⁶ jako zasadę życia i współpracy z innymi osobami. Przykład miłości małżeńskiej i rodzinnej jest nieustającym dobrem, jest praktyczną szkołą życia, dowodem na wierną, nierozterwalną i dozonną miłość ludzką. Każdy z tych przymiotów: wierność, nierozterwalność i trwałość zaliczany jest do wartości podstawowych, dotyczących każdego pokolenia i powtarzających się w szczęśliwych związkach międzyludzkich.

¹⁴ Osoby starsze powinny mieć zapewniony kontakt z wnukami. Obydwu stronom relacja taka daje poczucie bezpieczeństwa, uczy troski i odpowiedzialności za drugą osobę w różnych aspektach i wariantach sytuacyjnych. Zob. tamże, 27.

¹⁵ Kultura postindustrialna zaprzecza tym samym ciągłości i przydatności doświadczenia człowieka na każdym z etapów jego życia. Zob. tamże, 27.

¹⁶ *Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 1994, 2093-2094. Dalej cyt.: KKK.

Starsze małżeństwa wskazują współczesnemu światu na charakter miłości małżeńskiej i rodzinnej, realizowanej pomiędzy mężczyzną i kobietą¹⁷. Te naturalne związki prowadzą do wzajemnego daru z siebie, dają poczucie wzajemnego ubogacania się i uzupełniania, pozwalają na przekazywanie życia w sposób godny i naturalny.

Duchowe bogactwo rodziny czerpie z osiągnięć intelektualnych starszego pokolenia. Dziadkowie i pradziadkowie są skarbnicą wiedzy, umiejętności, zaradności życiowej; są niezbędni w rozwoju pokoleniowym¹⁸. Przerwanie tego etapu, utrata dużej liczby członków danego pokolenia stwarza wielkie trudności w rozwoju cywilizacyjnym. Na skutek wojen i powstań polskie społeczeństwo wielokrotnie straciło możliwość pokoleniowego przekazu wartości. Odbudowywanie tkanki społecznej, kulturowej i biologicznej, wiązało się z wielkim wysiłkiem. Wiele narodów, a nawet cywilizacji przestało istnieć właśnie z powodu braku naturalnej ciągłości pokoleń.

3.5. ZAGROŻENIA KULTURĄ POSTINDUSTRIALNĄ

Każda epoka w życiu społeczeństw, narodów, państw i kultur niesie nowe wezwania i nowe sposoby egzystencji. Do każdej z rodzimych kultur przypisana jest także forma i treść odnoszenia się w społeczeństwie do ludzi w podeszłym wieku. Są oni traktowani w sposób uzależniony od uznania powszechnych wartości przysługujących osobie – człowiekowi starszemu. Kultura postindustrialna przyniosła zmiany we wzajemnych relacjach pokoleniowych. Obecnie człowiek starszy nie może włączać się tak jak dawniej w produkcję dóbr na korzyść własnej rodziny wielopokoleniowej. Zdobyte współczesnej ekonomii zaproponowały społeczeństwu wielorakie formy ubezpieczenia i zabezpieczenia materialnego w formie rent i emerytur. Nie zawsze wysokość tych świadczeń jest wystarczająca i nie zawsze państwo jest w stanie zapewnić świadczenia emerytalne na właściwym poziomie. Powstaje problem – powiększany przez zmniejszającą się populację społeczeństw europejskich – utrzymania starszego pokolenia kosztem stanu posiadania młodego pokolenia. Wypracowane środki eko-

¹⁷ KKK, 1601.

¹⁸ Starsi stanowią duchowe bogactwo rodziny. Ich obecność i pamięć o losach rodziny potwierdza ciągłość i wzmacnia tożsamość domu zarówno w aspekcie wspólnotowym (ród, rodzina), jak i indywidualnym, (jeżeli znam swoją przeszłość, wiem, kim jestem). Zob. FC, 27.

nomiczne powinny być sprawiedliwie dzielone. Muszą również uwzględniać tzw. powszechne dobro społeczne na zasadach sprawiedliwości.

Brak środków dla wszystkich, wynikający z kryzysów ekonomicznych, prowadzi niektóre ośrodki władzy i władze ustawodawcze po sięganie do propagandy eutanazji¹⁹. Taka perspektywa zagraża całkowicie godności człowieka i podaje w wątpliwość respektowanie podstawowego prawa do życia, które raz podważone w jakimkolwiek zakresie i sytuacji, zaczyna funkcjonować przeciw człowiekowi, zaburza cały system prawny, jest działaniem przeciw postępowi i osiągnięciom cywilizacyjnym. Podważanie prawa do życia, od poczęcia do naturalnej śmierci, sprowadza społeczność ludzką na drogi krańcowego utylitaryzmu²⁰.

4. Z NAUCZANIA KS. KARD. STEFANA WYSZYŃSKIEGO

Ks. Prymas Stefan Wyszyński w szczególny sposób przekazywał w działalności duszpasterskiej i naukowej podstawowe prawa życia społecznego, oparte na godności osoby ludzkiej. W szczególny sposób zajmował się rodziną²¹ jako grupą najmniejszą, ale podstawową w budowaniu społeczności narodowej i państwowej. W czasach jego działalności już powstawał problem statusu ludzi starszych w społeczeństwie i w rodzinie.

Upowszechnia się nieszlachetny zwyczaj patrzenia na tych ludzi zbyt ekonomicznie i użytkowo jako na ludzi zbędnych, przeszkadzających może do wygodniejszego ułożenia sobie życia domowego. Zanika poczucie sprawiedliwości wobec ludzi starszych, co wyraża się w odpychaniu od ogniska

¹⁹ „Eutanazja bezpośrednia, niezależnie od motywów i środków, polega na położeniu kresu życia osób upośledzonych, chorych lub umierających. Jest ona moralnie niedopuszczalna”. KKK, 2277-2279.

²⁰ Utylitaryzm – (łac. *utilitas* = korzyść, pożytek, wygoda) nazwa wprowadzona przez J.S. Milla na określenie jego koncepcji (*Utilitarianism*, 1863); obecnie służy do oznaczenia wielu historycznych i współczesnych doktryn etycznych, które łączy wspólnie uznawane twierdzenie, że o wartości moralnej czynu świadczą jego skutki; jeżeli sprzyjają one osiągnięciu celu uznanego za dobry, to działanie było użyteczne, czyli moralnie słuszne, w przeciwnym wypadku działanie jest szkodliwe, czyli złe moralnie. Zob. *Mały słownik etyczny*, red. S. Jedynek, wyd. 2, Bydgoszcz 1999.

²¹ S. Wyszyński, *Nauczanie o małżeństwie i rodzinie. Antologia tekstów 1925-1981*, red. Z. Struzik, Warszawa 2012. Tenże, *Nauczanie o małżeństwie i rodzinie. Antologia tekstów 1925-1981. Indeksy*, red. Z. Struzik, Warszawa 2012.

domowego starych rodziców i zrzucaniu obowiązku opieki nad nimi na barki opieki społecznej²².

Pomimo panującego ówczesnie ustroju socjalistycznego, w praktyce społeczność ludzi starszych była widziana tylko z perspektywy ekonomicznego obciążenia. Pozbawiono ludzi prawa do własności prywatnej w imię wspólnej socjalistycznej własności, zakładano stałą opiekę socjalistycznego państwa (opiekę zdrowotną, wypoczynek, zabezpieczenia rentowe i emerytalne), której praktycznie nie dawało się wypełniać w godziwym zakresie.

W programach edukacyjnych dla młodego pokolenia starano się ukazywać daleką perspektywę wspólnego dobrobytu i powszechnego dostatku. Ruchy młodzieżowe kierowano do walki politycznej, nawet przeciwko rodzicom, którzy reprezentowali odmienne doświadczenie i poglądy polityczne.

Trudne warunki mieszkaniowe (budowanie bardzo małych mieszkań w blokach) stwarzały konieczność rezygnacji ze wspólnotowego życia wielopokoleniowego i zmuszały do umieszczania ludzi starych w przytułkach i domach opieki. Brak należytej postawy w stosunku do wartości duchowych rodziny, sprawiał, że młode pokolenia odchodziły od kultury chrześcijańskiego traktowania ludzi chorych, ułomnych, starych. Kościół przejmował rolę opiekuna społecznego przez rozbudowywanie swojej działalności w organizacji pozarządowej Caritas²³.

Ważna jest także sfera uczuć łącząca pokolenia. W procesie wymiany pokoleń następuje wzajemność uczucia miłości, szacunku, solidarności, a nawet sprawiedliwego odwzajemniania dobra, które kiedyś było okazywane względem dzieci, a teraz dzieci odwzajemniają się taką samą postawą.

Nawet złe przykłady traktowania ludzi starszych mogą wpłynąć na uświadomienie i większą wrażliwość emocjonalną. Dzieci, widząc krzyw-

²² Tenże, *Słowo Prymasa Polski na XXIV Tydzień Miłosierdzia w dniach 6-13 X 1968 r.*, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” R. 50 (1968), nr 9, s. 178-179.

²³ Caritas – katolicka organizacja charytatywna działająca zarówno w Polsce, jak i na świecie. Nadzór nad polskim oddziałem pełni Konferencja Episkopatu Polski. Caritas Catholica powstała w 1926 r. Udziela pomocy doraźnej i długofalowej, materialnej i finansowej osobom bezrobotnym, bezdomnym, chorym, starszym, dzieciom z ubogich rodzin, a także imigrantom i uchodźcom. Caritas udziela również pomocy humanitarnej ofiarom wojen, kataklizmów i nieszczęść naturalnych poza granicami Polski.

dę wyrządzaną dziadkom lub starszym krewnym, w przyszłości nigdy nie będą naśladować takiego postępowania.

4.1. WYCHOWANIE W RODZINIE, W SZKOLE I W PARAFII

Niezmiernie ważne jest wychowanie w rodzinie. To właśnie w rodzinie kształtuje się młode pokolenie, tam również są przykłady odnoszenia się do starszych, tak pozytywne, jak i negatywne:

Dlatego też trzeba już w rodzinie – i rachunek sumienia powinien przede wszystkim to podkreślić – bronić młodzież przed złym przykładem; przed niezgodą domową i rozbiciem więzi rodzinnej; przed osamotnieniem i poczuciem opuszczenia – na co młodzież ciągle się skarży²⁴.

Wychowanie miłością i przykładem daje największą gwarancję, że w przyszłości młode pokolenie uszanuje swoich rodziców i dziadków.

Wychowanie młodego pokolenia nie może ograniczać się tylko do środowiska rodzinnego, trzeba stwarzać warunki, kształtować postawy i tzw. modne style życia we wszystkich środowiskach i możliwych miejscach, nawet tam, gdzie młodzież odpoczywa²⁵.

Dużym zagrożeniem dla wspólnot rodzinnych jest laicyzacja. Środowiska rodzinne wielokrotnie były bezsilne wobec podważania zasad wiary w środowiskach szkolnych, pozaszkolnych grupach młodzieżowych, w organizacjach społecznych i sportowych. Kard. Wyszyński wskazywał na te bezprawne działania władz, ostrzegał przed skutkami ateizacji, która odbiera człowiekowi podstawy moralnego życia. „Trzeba uświadomić rodzicom, że państwo ateizujące młodzież przez system przymusowego nauczania – dopuszcza się nadużycia”²⁶. Wskazywał na ważną rolę parafii²⁷, która może i powinna pełnić rolę tzw. wielkiej ro-

²⁴ S. Wyszyński, *Pomóżmy młodzieży!* Do księży misjonarzy i rekolekcjonistów, Warszawa, Miodowa, 28 I 1972, w: tegoż, KiPA (Zbiór archiwalny: Kazania i Przemówienia Autoryzowane), t. 39, s. 90, Cz.

²⁵ Tenże, *Apel Prymasa Polski do młodzieży Bydgoszczy*, Bydgoszcz, 11 VI 1972, w: tegoż, KiPA, t. 40, s. 198-200, Cz.

²⁶ Tamże, s. 91. S. Wyszyński, *Pomóżmy młodzieży!*..., dz. cyt., s. 90-92.

²⁷ „Rodzina parafialna powinna ich znać i zorganizować opiekę nad samotnymi starcami. Miłość chrześcijańska może tu wiele dokonać”. Tenże, *Słowo Prymasa Polski na XXIV Tydzień Miłosierdzia...*, dz. cyt., s. 178-179.

dziny przygarniającej osoby starsze, proponować pomoc materialną, a szczególnie pomoc duchową, tak religijną, jak i ogólnoludzką, poprzez akceptację i budowanie wspólnot dla ludzi starszych. W środowiskach parafialnych można działać wychowawczo²⁸ w zorganizowanych grupach duszpasterskich dla dzieci i młodzieży. Społeczności te mogą owocować właściwie ukształtowanymi postawami wobec procesów życia, jego przemijania, a szczególnie wobec godności i znaczenia podeszłego wieku starszego człowieka.

4.2. ZNACZENIE MIŁOŚCI CHRZEŚCIJAŃSKIEJ

Nie należy zapominać o podstawowych źródłach miłości chrześcijańskiej. Ma ona swoje początki w miłości Boga do każdego człowieka, budowana jest na zasadzie miłości Boga do każdego i w każdym czasie ludzkiego życia. Bóg jest Ojcem, a my jesteśmy jego dziećmi: „W obliczu Ojca Niebieskiego wszyscy stajemy, jako dzieci – i starzy rodzice, i młodzi małżonkowie, i ich potomstwo. Wszyscy związani węzłami nadprzyrodzonej miłości i krwi musimy pamiętać o przykazaniu Bożym: «Czcij ojca twego i matkę twoją, abyś długo żył na świecie» (Wj 20,12)”²⁹. To przykazanie reguluje od wieków stosunki międzyludzkie, rodzinne i międzypokoleniowe, daje poczucie stabilności, odpowiedzialności, solidarności, a także bezpieczeństwa pokoleniowego. Z punktu widzenia religijnego kształtuje sumienie ludzkie, utrwala zachowania, daje możliwość pozytywnego działania na rzecz starszych osób.

Miłość chrześcijańska opiera się na miłości bliźniego (Mt 22,39). Ta miłość kształtuje człowieka, czyni go wrażliwym na potrzeby drugiego, uzdalnia do poświęcenia, do służby na wzór Chrystusa: „tak jak Syn Człowieczy, który nie przyszedł, aby Mu służono, lecz aby służyć i dać swoje życie jako okup za wielu” (Mt 20,28). Postawa służby w miłości jest podstawą ludzkiego człowieczeństwa³⁰, stanowi o godności człowieka, uspołecznia go, czyni z niego osobę otwartą na potrzeby innych, tak samo godnych ludzi.

²⁸ Tenże, *Pomóżmy młodzieży!* ..., dz. cyt., s. 90-92.

²⁹ Tamże, s. 179. S. Wyszyński, *Słowo Prymasa Polski na XXIV Tydzień Miłosierdzia...*, dz. cyt., s. 178-179.

³⁰ „[...] być w miłości [...] Jest to zrozumienie głębi naszego człowieczeństwa, z którego wyrasta cała postawa myślenia o innych, i postawa służby”. S. Wyszyński, *Inauguracja roku akademickiego na Akademii Teologii Katolickiej. Słowo końcowe Prymasa Polski*, Warszawa, Bielany, 6 X 1976, w: tegoż, *KiPA*, t. 55, s. 185-186, W.

Ludzie starsi, zdaniem Prymasa, są bardziej wrażliwi na sprawy Boże³¹, w swojej religijności wykazują wiele doświadczenia. Mądrość religijna została przez nich wypracowana i wypraktykowana przez dziesiątki lat. Taką mądrością mogą się dzielić z młodszym pokoleniem w sposób bardzo dyskretny i z dużą wrażliwością skierowaną na drugiego człowieka, dlatego, że dzieje się to w ramach wspólnoty rodzinnej.

5. WSPÓLNE KSZTAŁTOWANIE NORM I ZASAD WSPÓŁŻYCIA MIĘDZYPOKOLENIOWEGO

W przekazywaniu wartości z pokolenia na pokolenie, w dialogu, jaki odbywa się pomiędzy ludźmi w starszym wieku a młodszym pokoleniem, powinny funkcjonować normy³² i zasady postępowania. Świadomość norm i zadań pozwala na właściwe, stałe i owocne współdziałanie obu podmiotów: starszego z młodszym. Bez stosowania ogólnie przyjętych norm dochodzi najczęściej do zachowań patologicznych, powstają subkultury, które same ustalają tzw. kodeks zachowań. Takie subkultury mogą z zasady usunąć ze strefy swego działania jakikolwiek kontakt i współpracę z osobami starszymi. Dochodzi wtedy do wzajemnego wykluczania i zwalczania się.

W zorganizowanych społeczeństwach źródłem norm jest najpierw wytworzony zwyczaj, a następnie autoryzacja normy ze strony władzy ustawodawczej (konstytucja, prawo cywilne, prawo karne); w wypadku religii, władza kościelna wypowiada się w formie kodeksu prawa kanonicznego.

³¹ „Jest to przedziwna właściwość ludzi poważnych wiekiem, iż są wrażliwi na sprawy Boże i pełni doświadczonej mądrości. Może właśnie do nich należy przypominać nadchodzącym młodemu pokoleniom odwieczne prawo Boże, które uczy najsukutekniej miłości w środowisku domowym”. S. Wysiński, *Słowo Prymasa Polski na XXIV Tydzień Miłosierdzia...*, dz. cyt., s.179.

³² „Teza, w której treści zawarte jest prawo rządzące jakimiś procesami; podstawa, na której coś się opiera, reguła [...]. Normy postępowania, uznane przez kogoś za obowiązujące”. Hasło *Zasada*, w: *Słownik języka polskiego*, t. 3, red. M. Szymczak, Warszawa 1981, s. 995. Por. „Norma moralna, norma etyczna, ogólna reguła postępowania, obowiązująca w społeczeństwie – we wzajemnych stosunkach panujących między ludźmi. Norma moralna może mieć charakter ogólnoludzki [...] może być normą obowiązującą tylko w danym społeczeństwie [...]. Normy moralne podobnie jak normy prawne, są przykładem norm aksjologicznych, uzasadnia się je za pomocą odpowiednich ocen”. Hasło *Norma moralna*, w: W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001, s. 264-265.

Do norm wywodzących się z wartości, należy dostosować zasady³³ postępowania, czyli konkretne zachowania w danej sytuacji. Zasady mogą być praktykowane stale i wtedy przechodzą w zwyczajowe zachowania. Czyny ludzkie – formalne (wewnętrzne) i materialne (zewnętrzne) funkcjonują w systemie hierarchii wartości. Można je klasyfikować i określać ich ważność, niezbędność, konieczność. Odwołując się do największej wartości, jaką jest życie, można normować zachowanie ludzkie broniące życia za wszelką cenę. W analogiczny sposób można normować hierarchię wartości przekazywanych przez starsze pokolenia dla młodszych.

5.1. NORMY I ZASADY OBOWIĄZUJĄCE MŁODSZE POKOLENIE

W relacji międzypokoleniowej muszą być spełnione ze strony młodych pewne normy i zasady. Młodsze pokolenie powinno stosować się do norm:

- ▶ Życie ludzkie jest wartościowe na każdym etapie: od momentu poczęcia aż do naturalnej śmierci. Wszyscy ludzie mają nienaruszalną godność, znaczenie i prawo do godnego życia.
- ▶ Życie ludzkie jest darem od starszego pokolenia.
- ▶ Należy okazywać szacunek starszym, bo tym samym szanuje się samego siebie.

Zasadami wynikającymi z powyższych norm są:

- ▶ Młody człowiek korzysta z doświadczenia życiowego, jakie zdobyła starsza osoba. To doświadczenie ma ogromną wartość, może pomóc w wielu kluczowych sprawach na każdym polu ludzkiego działania.
- ▶ Należy obserwować osoby starsze w swoim środowisku, w bliższej i dalszej rodzinie. Uczyć się od nich sensu i znaczenia życia.
- ▶ Należy zabiegać o poprawne stosunki ze starszymi: rodzicami, dziadkami, rodzeństwem, krewnymi, sąsiadami i tworzyć z nimi więzy życzliwości i wzajemnej pomocy³⁴.

³³ „Ustalona ogólnie przyjęta zasada; reguła, przepis, wzór; w etyce: zasada postępowania, dyrektywa wyznaczająca obowiązek określonego zachowania się w danej sytuacji, przez odwołanie się do odpowiednich ocen i wartości moralnych”. Hasło *Norma*, w: *Słownik języka polskiego*, t. 2, Warszawa 1979, s. 389-390.

³⁴ Z. Struzik, *Program wychowawczy...*, dz. cyt. s. 150-151.

5.2. NORMY I ZASADY OBOWIĄZUJĄCE STARSZE POKOLENIE

Starsze pokolenie także powinno się dostosować do nowej sytuacji, jaka powstaje w wyniku wymiany pokoleń. Kierunek działań na rzecz nowego pokolenia powinien cechować się życzliwością. Dobro przekazywane powinno być bardziej darowane, niż sprzedawane.

Starsze pokolenie powinno stosować się do norm:

- Każdy etap rozwoju ludzkiego ma swoje właściwości, problemy i trudności związane z psychosomatyczną naturą człowieka.
- Rywalizacja pokoleniowa, agresywna, bez zasad i pozytywnych uczuć prowadzi do wielu konfliktów i niszczy struktury społeczne.
- Przez wymianę pokoleniową wartości moralnych jest zachowana ciągłość narodu.

Zasadami wynikającymi z powyższych norm są:

- Nie wykorzystuje się przewagi duchowej, materialnej, emocjonalnej, wiekowej nad dziećmi i młodzieżą.
- Trzeba uczyć szacunku dla starszych poprzez przykład dobrego współżycia międzypokoleniowego we własnych rodzinach.
- Przy decyzjach podejmowanych w wieku zaawansowanym należy brać pod uwagę dobro młodszego pokolenia.

Z powyższych ustaleń norm i zasad można zbudować współpracę międzypokoleniową. Wartości starszego pokolenia, po ocenie ich przez młodsze pokolenie, mogą funkcjonować, budując więź i wspólnotę. Jest wtedy nadzieja, że całe społeczeństwo może wspólnie tworzyć dobra duchowe i materialne, wzajemnie sobie je przekazywać, nie tracić nic z doświadczeń życiowych, a także może zabezpieczyć pozytywną perspektywę przyszłości.

PODSUMOWANIE

Godność człowieka, jako bytu rozumnego i zarazem społecznego, wskazuje na obowiązek przekazywania wartości z pokolenia na pokolenie. Wartości duchowe, moralne i materialne muszą być udostępniane młodemu pokoleniu na zasadzie solidarności, a jednocześnie powinny cechować się miłością do nowego rozwijającego się życia społecznego. Bogactwo wartości może być gromadzone z pokolenia na pokolenie, przyspieszając znacznie i rozwój na każdym etapie życia. Współczesne środki przekazu mogą pomóc w analizie wartości, funkcjonując w różnych środowiskach, mogą przyczynić się do wymiany dóbr materialnych i duchowych na skalę międzypokoleniową.

dzynarodową. Taka działalność międzynarodowa pomoże w utrzymaniu pokoju i zapewni nadzieję na przetrwanie kryzysów i zagrożeń, tak naturalnych, jak i politycznych.

SUMMARY

The dignity of a human as a rational and social being indicates that we have a duty to transfer values from one generation to another. The purpose of the foregoing is to show the value an elderly person can provide in the family. Due to contemporary threats arising from postmodern philosophy, we should spread the idea of human dignity throughout a person's lifetime. The ways of thinking and acting, even in the form of a parliamentary debate, is a dangerous route, leading to *the Culture of Death*, which is the objectification of a human and placing man on the same level as an object that can be discarded after use, destroyed and forgotten about. The economic view of a person – what the person can give to the community and how useful the person is in old age – is associated with the danger of euthanasia. Taking people's lives, is supposed to solve the problems of population, the economy, pensions and issues related to incurable diseases and suffering.

It is necessary to make society aware of the value of elderly people. Senior members of the family are very important. Each family member should carry out a continuous dialogue with elderly people, a dialogue of life, a spiritual dialogue taking into account the joy of being together and of mutual service to each other.